

TITOVO NOVO RUHO

Ivana Peruško

Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

This work explores the presence of Tito in contemporary Croatian literature and analyzes his importance in the context of the ex Yugoslavian intercultural community. The study reveals that Tito is even more present in the virtual world of the Internet as an interesting form of auto-irony and as a particularly significant expression of the “collective unconsciousness”.

1. Kultura i interkultura jugoslavenske zajednice

U nastojanju da pronađemo oblike interkulturnog dijaloga i ukrštanja ne moramo otići ni geografski ni vremenski daleko. Dovoljno je osvrnuti se na ne tako davnu jugoslavensku prošlost, koja je spajanjem šest republika i dvije autonomne pokrajine stvorila krovnu državu sa šest nacionalnih zajednica i nekoliko manjina. Svaka je zajednica imala vlastiti jezik, odnosno vlastitu kulturu kojom je „služila“ prvenstveno nadređenoj jugoslavenskoj kulturnoj zajednici. Prema socijalnoj kategoriji kultura je „opis posebnog načina života u kojem se određena značenja i vrijednosti ne izražavaju samo u umjetnosti i mišljenju, nego i u institucijama i u svakodnevnom ponašanju“ (Willams 2006: 36). R. Willams se protivi socijalnoj definiciji kultura koja umjetnost smatra pukim popratnim proizvodom društva; suprotno tome, on promovira teoriju kulture koja nije umjerena isključivo na odnos između „umjetnosti i društva, nego na proučavanje svih djelatnosti i njihovih međusobnih odnosa“ (2006: 39).

Interkulturalna je teorija nužno vezana za socijalnu definiciju kulture; sama interkulturalna teorija tumači i promatra umjetničko djelo u kontekstu društva i kulture iz koje djelo potječe. Uostalom, glavni interes interkulturnog modela jest dijalog dvaju kultura, a tako i dvaju socio-kulturnih sistema. Willams drži da je svaka definicija kulture koja u svojoj analizi ne uključuje odnos prema ostalim sastavnicama neprimjerena. Interkulturalna će teorija upravo naglasiti odnos prema „ostalima“. Za razliku od multikulturalne zajednice, koja podrazumijeva tek paralelno (su)postojanje nekoliko kultura na istom prostoru, interkulturalna ustraje na međusobnom razumijevanju, prožimanju, ukrštanju.

Interkulturalna zajednica, stoga, ide korak dalje od proklamiranja međukulturnog poštivanja i tolerancije, njezina se ideja zapravo temelji na

svojevrsnom dijalogu, poznavanju, razmjeni. Čini se da je bivša jugoslavenska zajednica bila više od multikulture tvorevine. Interkulturno ukrštanje kultura nalik je *bratstvu*, a upravo je ono bilo temelj jugoslavenske ideje i međukulturnog zajedništva: „Naučila sam da moram *čuvati bratstvo i jedinstvo kao zjenicu oka svoga*“ (Ugrešić 1996: 13). U paroli *bratstvo i jedinstvo*, kao i u zakletvi kojom svaki pionir obećava da će *biti dobar drug*, pronalazimo bit interkulture teorije, pa čak i identiteta¹.

Jugoslavenska je zajednica važno identifikacijsko mjesto u prozi i esejistici danas ex-jugoslavenske spisateljice D. Ugrešić. „Rasla sam u multinacionalnoj, multikulturnoj i monoideološkoj zajednici pred kojom je bila budućnost“, piše autorica u zbirci eseja *Kultura laži*. Kad Ugrešić naglašava: „rasla sam u kulturi koja je brzo prihvaćala tuđe vrijednosti: od talijanskih cipela do kult-pisaca“ (1996: 14) ili „rasla sam u kulturi koja se ponosila time da hvata korak s *zapadnim* svijetom“ (15), događa se začudno preklapanje interkulture teorije i jugoslavenske svakodnevice.

Hrvatska amnezija je 90-ih godina prošlog stoljeća jugoslavensko interkulturno bratstvo zamijenila nacionalističkom kulturom neshvaćenog jedinca, a bivši interkulturni prostor kulturnim monopolom u kojemu je interkultura svijest bila potisnuta, a svaki pokušaj interkulturnog djelovanja onemogućen. Ugrešić je u novonastaloj hrvatskoj klimi 90-ih god. prošlog stoljeća prepoznala crte shizofrenog poremećaja: „U posve poremećenom, razlomljenom, raspadnutom svijetu kakofonično se miješaju fragmenti bivših i sadašnjih režima“ (1996: 63). Zajedničko mjesto pamćenja² svih sudionika bivše jugoslavenske interkulture zajednice bio je njezin tvorac - Tito: „*Titoizam* je podrazumijevao (lažni ili stvarni) *internacionalizam* (...) *Titoizam* je podrazumijevao (lažno ili stvarno) *bratstvo i jedinstvo*, posljedica čega je bio zajednički jugoslavenski kulturni prostor“ (Ugrešić 1996: 14). Ne samo da je *titoizam* podrazumijevao i poticao internacionalizam, nego i (stvarno ili lažno) međukulturno, odnosno interkulturno, zajedništvo

Ako je upravo Tito bio kohezivna snaga jugoslavenskog pamćenja, zašto je kult ličnosti, obožavani *Dječak sa Sulle*, u poslijeratnoj hrvatskoj kulturnoj stvarnosti pasti u zaborav? Hrvatska kulturna zajednica će umjesto suočavanja s prošlosti nju jednostavno izbrisati, a Tita potisnuti na rub hrvatske umjetnosti, u neslužbena, alternativna kulturno-umjetnička

¹ Pet je glavnih obilježja interkulture identiteta prema Y. Y. Kim: 1. prihvaćanje postojećih i novih kulturnih elemenata; 2. veća širina videnja stvari; 3. veće samopouzdanje te razumijevanje i prihvaćanje sebe; 4. veća otvorenost i fleksibilnost; 5. veća kreativnost koja potiče suočavanje s novim izazovima.

² Mjesta pamćenja kao rituali društva bez rituala, mjesta koja su „prožeta dubokim simboličkim smislom“ (Nora 2006: 40).

podzemlja. Ako prihvatimo tvrdnju da je titoizam bivše Jugoslavije (bar u teoriji) poticao danas popularni interkulturalni model, nameće se pitanje nudi li nam suvremena kulturno-književna produkcija modele pomoću kojih ćemo tumačiti upravo Titov lik kao mjesto ponovnog ukrštanja nekadašnjih bratskih zajednica?

2. Interkulturalni rasap i mehanizam zaborava

U nastojanju da shvatimo *strukturu osjećaja* (Williamsov termin u članku *Analiza kulture*), točnije kulturu određenog razdoblja, Williams drži da umjetnosti toga razdoblja imaju izuzetnu ulogu, jer „upravo će u njima, prije nego igdje drugdje, spomenute karakteristike najvjerojatnije biti izražene (...) kroz činjenicu da je upravo u njima (...) sabran stvarni osjećaj života, duboko zajedništvo koje komunikaciju čini mogućom“ (2006: 41).

Citat «*Ima belo odelo, rukavice, prsten i roleks. Voli čivas, štrukle, mlince s picekom, omladince i, naročito, omladinke. (...) Pošto je bio diktator, nikome nije bilo žao što je umro. Ni na sahranu mu niko nije došao. Pogotovo ne iz sveta. Ono na tv je montirano, a očevici lažu*», ironična je natuknica o Josipu Brozu beogradskog književnika u emigraciji, Dejana Novačića, autora knjige *SFRJ za ponavljače*. Iako su danas mnoge kulturno-umjetničke djelatnosti otvorile prostor reminiscencije na Tita kao glavnog sjecišta interkulturalnog sjećanja, hrvatska književna vrata su za bivšeg jugoslavenskog predsjednika još uvijek zatvorena. Teško ćemo pronaći išta slično Novačićevoj prozi na hrvatskom književnom zemljovidu, štoviše, susrest ćemo se s neočekivanim pomanjkanjem Titova lika u suvremenoj hrvatskoj produkciji.

Zanemarimo li popularne Araličine romane s početka 90-ih 20. stoljeća u kojima doduše nije izravno prisutan i osuđen Titov lik već jugoslavenska komunistička ideologija, tek je Ivo Brešan scenarijem za filmski hit *Maršal* oživio lik druga Tita (ili njegov duh). Brešan se u filmu poigrao i s njegovim značenjem i s njegovom pojavom, uostalom, kao i s ljudskom gluposti, našom kolektivnom prošlosti i sadašnjosti. Motiv ukazanja, prenesen na Titov lik, u Brešanovoj komediji, nije tek slučajan. Titovo ukazanje i stanje općeg ludila koje ono prouzrokuje neodoljivo podsjeća na ukazanja u Međugorju, kao i na odnos Hrvata prema Crkvi.

Naslov zbirke prvijenca njemačko-hrvatske spisateljice Marice Bodrožić *Tito je mrtav* tek naslovom priziva u književnost Tita. Osim prve priče, inspirirane autoričinim sjećanjima na vlastito hrvatsko djetinjstvo i hrvatskoga djeda na dan kad je umro drug Tito, taj isti je i dalje mrtav. Tito je mrtav kako u Bodrožićinoj zbirci, tako i u djelima mlađe i srednje generacije hrvatskih pisaca. U suvremenoj hrvatskoj esejistici Titovo se ime

nešto češće spominje, i to ponajviše iz pera onih pisaca koji su u ratnim godinama iz Hrvatske emigrirali (Matvejević, Ugrešić) ili onih koji su u Hrvatsku došli bježeći iz zaraćene Bosne (Jergović). Iako je upravo Josip Broz u velikoj Nacionalnoj anketi iz 2004. god. proglašen najvećim Hrvatom svih vremena, suvremena književnost uporno prešućuje tematizaciju njegova lika – u afirmativnom ili negativnom kontekstu.

S druge strane bivšeg bratske zajednice, u susjednoj Srbiji, izlazi knjiga *Moj privatni Tito* u kojoj se niz književnika hvata u koštac s Titom. Zanimljivo bi bilo da su u projektu sudjelovali pisci iz svih ex jugoslavenskih država. Nekoliko godina kasnije u Hrvatskoj će izaći slabašan pokušaj raskrinkavanja Titova mita, zbornik etnološko-antropoloških istraživanja *O Titu kao mitu* (FF press, 2006). Nažalost, osim nekoliko solidnih istraživačkih radova, kojima se uostalom i sama služim, cjelukupno je značenje zbornika znanstveno upitno i nekoherentno, istraživački glas lirski i odveć intimistički.

Nakon što je 90-ih godina prošlog stoljeća krenulo nezaustavljivo poistovjećivanje Titova lika s bivšom jugoslavenskom (srpskom) diktaturom S. Miloševića, kao i okrivljavanje Tita za palež Domovinskog rata, hrvatski su pisci svoje snage usmjerili u opjevanje i veličanje hrvatske zajednice ili osuđivanje tobože interkulturnog, a zapravo diktatorsko monokulturnog jugoslavensko-srpskog modela (I. Aralica). Unatoč činjenici da je suvremena književnost pokopala njegov lik, mnogobrojna ispitivanja i ankete pokazuju da je Tito još uvijek iznimno popularan među Hrvatima, koji ga, štoviše, proglašavaju pozitivnim herojem.

Gotovo sudbinska povezanost Miroslava Krleže s Titom, kao i Krležino pisanje o njemu (*Josip Broz Tito 1892 – 1952; Eseji*), važan su dio jugoslavensko-hrvatske kulturno-književne povijesti. Stoga tvrdnja da je upravo Krleža djelomično odgovoran za Titovu odsutnost na stranicama novije hrvatske književnosti nije nezamisliva. Na Titovo povijesno «Ne!» Stalinovoj politici 1948. godine Krleža je 1952. god. reagirao čuvenim govorom na Trećem kongresu Saveza književnika Jugoslavije u Ljubljani³. Krleža je tada oštro osudio socrealizam staljinističkog tipa zahtijevajući od jugoslavenskih pisaca odmak od takve književnosti i borbu za «slobodu umjetničkog stvaranja, za simultaniteta stilova, za načelo slobodnog izricanja mišljenja» (Mataga 1995: 136-137)⁴.

³ U javnosti poznat kao *Govor na Kongresu književnika u Ljubljani*, tiskan pod različitim nazivima: *O slobodi kulture, O slobodi umjetničkog stvaranja, Referat na Kongresu književnika* (Lasić 1991: 80).

⁴ Lasić je Krležin govor protumačio kao «pokušaj da teoretski osmisli nemoguću sintezu politike i književnosti i da zatim svojom književnom praksom dokaže da je ta nemogućnost moguća» (1991: 80).

Imajući na umu značenje Krležinog autoriteta unutar jugoslavenske književnosti, kao i njegove čvrste veze s Titom, Društvo književnika Hrvatske (Matković, Kaleb, Slaviček, Dončević, Novak Simić i dr.) podržalo je referat. Čini se da je sasvim opravdana hipoteza da je Krležin političko-umjetnički manifest iz '52 udaljio hrvatsku književnost od književnosti socijalističkoga realizma, a na taj način i od samog Tita. Krležin govor odrazio se i u filmskoj umjetnosti⁵. Slično uočava i D. Ugrešić, tvrdeći da je titoizam podrazumijevao antistaljinizam „što je na razini kulture značilo prekid s ionako kratkovjekim soerealizmom, a na razini života i smrti za neko vrijeme Goli otok, jugoslavenski gulag“ (1996: 14).

Naravno da se za pomanjkanje Titova lika u suvremenoj hrvatskoj književnosti ne može kriviti Krležin autoritarni glas iz prošloga stoljeća, no možda je «zeleno svjetlo» koje je poticalo životnost i slobodu stvaranja potaknulo hrvatsku književnost 50-ih i 60-ih godina 20. st. da ne bude opterećena likom jugoslavenskog „vođe“. Sasvim je obrnuto s ruskom književnosti za Staljinova vladanja, kojoj je bila nametnuta književnost socijalističkog realizma. Ona će nakon Staljinove smrti (1953), ohrabrena *jugovinom*, ispisivati stranice najvećeg ruskog arhiva sjećanja, poznatog kao *antistaljinistička književnost*. Cilj antistaljinističke književnosti bio je jasan - demonizacija nekad obožavanog mitskog junaka Staljina. To je činila arhiviranjem svjedočanstava iz radnih logora, prisjećanjem na represije, cenzure i smaknuća staljinističkoga sistema. U jugoslavenskoj, pa čak i u hrvatskoj književnosti nakon Domovinskoga rata, nema analognog ozbiljnog obračunavanja s prošlosti, odnosno suočavanja sa sjećanjima.

Puneći stranice vlastite *staliniane*, ni ruska književnost nije bila imuna na pojavnost i djelo Titova lika, referirajući se na njegov zamršen odnos sa Staljinom. Već je Solženicyn u romanu *U prvom krugu (V kruge pervom)* dočarao Staljinov iskonski prezir prema Titu. U spomenutom romanu Stalin uživa listajući knjigu Renauda de Jouvenela *Tito marechal des traitres (Tito – maršal izdajica)* u kojoj se Tito prikazuje kao beskrupulozni grubijan i nezalica. Listajući knjigu, Staljin pobjedonosno izgovara: «ogavni, licemjerni, podli tiranin» (Solženicyn 2003: 156). Titovo se ime spominje i u kontroverznom romanu *Plavo salo (Goluboe salo)* V. Sorokina, a u romanu *Moskva kva-kva (Москва ква-ква)* iz 2006. god. V. Aksenov se također poigrao s tim nimalo jednostavnim i s interkulturene točke gledišta zanimljivim odnosom između Staljina i Tita.

Ruska se staljinistička svijest od 60-ih god. 20. st. na ovamo upustila u ozbiljno suočavanje s prošlosti, dok je hrvatska književna stvarnost nakon Domovinskog rata izabrala drugi put – okrivila je svoju

⁵ Vidi tekst Nikole Gilića u *Komparativna povijest hrvatske književnosti – Zbornik radova V. (Krugovi i hrvatska književnost pedesetih godina prošlog stoljeća)*.

jugoslavensku prošlost i kaznila ju zaboravom⁶. U zborniku *O Titu kao mitu* N. Škrbić-Alempijević uvida upravo spomenuti mehanizam: „Prepoznatljiviji su socijalistički simboli jednostavno utonuli u tišinu, postali su po podrumima i tavanima zakopane krhotine onoga što Robert M. Hayden, pišući o postkomunističkim redefinicijama ratne stvarnosti na prostoru nekadašnje Jugoslavije naziva „zaboravljenim povijestima““ (2006: 179). Valja imati da umu da „poetika zaborava“ nije prebrisala kolektivno *ju*-pamćenje iz jednostavnog razloga što ona naprosto ne može istisnuti sjećanja; upravo ih je zbog toga smjestila u dobro začahurena skladišta.

3. Titokarneval i Titoslavija

Nijedna umjetnost nije toliko prigrllila Titov mit koliko je to učinila filmska, no čini se da je posrijedi bila obostrana ljubav jer Tito je nemalo puta isticao vlastitu zaljubljenost u film.⁷ Od 90-ih godina na ovamo srpska je kinematografija ostvarila dva zapažena filma posvećena Titu - dokumentarni film *Maršal Tito, drugi put među Srbima* Želimira Žilnika te igrani film *Tito i ja* Gorana Markovića. Nakon godina dominacije Araličino-Sedlarovskih ekranizacija o jugoslavenskoj komunističkoj diktaturi i hrvatskoj potlačenosti (*Gospa, Četverored*), hrvatska je kinematografija krajem devedesetih iznjedrila Brešanovu hit-komediju *Maršal* (1999.) u kojoj ukazanje duha pokojnog Tita na neimenovanom dalmatinskom otoku uznemiruje čitav otok i dijeli ga na one kojima je to znak koji simbolizira povratak socijalizma i na one koji u tome vide isplativu turističku atrakciju i dobar marketinški proizvod.

U vremenu kad je *brendiranje* mrtvih komunističkih vođa, revolucionara i njihovih revolucija, kao i odgovarajućih socijalističkih simbola, postao *trendovski* modni imperativ, i Hrvatska je odala počast toj zapadnjačkoj modi. Hrvatsko će suočavanje s komunističkom prošlosti stoga više sličiti jeftinoj pučkoj veselici i karnevalizaciji negoli ozbiljnom

⁶ Nipošto ne smijemo zaboraviti da je Tito, upravo kao što je to bio slučaj i sa Staljinom, jedan od najopjevanijih i najprisutnijih likova unutar književno-umjetničke prakse koju možemo odrediti kao režimsko stvaralaštvo, često niskih umjetničkih vrijednosti, kako u poeziji, tako i u dječjoj književnosti, beletristici, publicistici, filmu i dr. O toj literarnoj praksi, međutim, ovdje nije riječ.

⁷ Na internetskoj stranici www.titoville.com - možemo pronaći sve što smo ikad poželjeli znati o Titu (govore, fotografije, putovanja, strasti, ljubavnice i sl.), pa tako i detaljnu filmografiju, koja bilježi više od 200 filmova u kojima je upravo on glavna zvijezda. Od jugoslavenskih filmova vjerojatno je najpoznatiji Bulajićev megaspektakl *Neretva*, u kojem je ulogu celuloidnog Tita odigrao Richard Burton, zatim Delićeva *Sutjeska* te Schmidtov serijal *Bombaški proces* s Radom Šerbedžijom u ulozi Tita.

povratku unazad⁸. Jedan od uspješijih i ozbiljnijih iskoraka hrvatskog kulturnog suočavanja svakako je *Eurokaz*, međunarodni festival svjetskog kazališta iz 2007. god., koji je pokazao zanimljivu lepezu interkulturalnih interpretacija posvećenih Titu. Čini se da je neprobojna zavjesa jugoslavenskog zaborava dobila svoje prve rupe; iz njih naviru upravo sjećanja na Tita.

Tome u prilog govori i stalna postava izložbe *Tito na Brijunskom otočju*, a K. M. Hjemdahl primjećuje da se upravo na „Brijunima“ Titova prisutnost osjeća posvuda, od cigareta u *Tito-pakiranjima* do mogućnosti vožnje u bivšem Titovom *cadillacu*. Takva prisutnost, međutim, više sličí marketinškom izobličavanju Titova lika nego ozbiljnoj reminiscenciji ili odavanju počasti od strane onih koji se na štovanje njegova lika i pozivaju. Jedan od takvih primjera je i manifestacija koja se događa s druge strane Brijunskog otočja, u mjestu Fažana. U svibnju svake godine održava se hrvatskoj javnosti malo poznata „ceremonija“ na granici zabranjenoga: manifestacija *Fešta mladosti*. T. Gromača u zbirci istarskih priča *Bijele vrane* opisuje upravo spomenutu *feštu* na kojoj se pomoću raznih događanja slavi Tito i jugoslavenska prošlost.

Hjemdahl bilježi porast tzv. *Titovih gostionica* (Beograd, Ljubljana, Sarajevo, Banja Luka), a jedan od marketinški uspješijih pothvata ostvaren je u Subotici, gdje je na oko tri hektara zemlje privatnog posjeda ostvaren projekt *Mini Jugoslavija*. Riječ je o prostoru (inače vrtu vlasnika) koji predstavlja Jugoslaviju u malom. Navodno je vlasnik (prema riječima K. M. Hjemdahl) bio toliko izbezumljen nestankom Jugoslavije da je svoju nostalgiju odlučio unovčiti prodajom „pasoša“, odnosno jugoslavenskog državljanstva. Primjer Brijunskog otočja slijedi i Kumrovec, u kojemu kumrovečka udruga *J. B. Tito* već nekoliko godina organizira proslavu *Dana mladosti* na kojoj se okupljaju posjetioci iz država bivše Jugoslavije. Iz današnje su perspektive takve ceremonije prošlosti, bolje rečeno reanimacije prošlosti, nalik interkulturnoj farsí na kojoj pripadnici izričito različitih kultura bez krovnog zajedništva slave prošlost koje više ne egzistira.

Takva se zajednička prošlost parodira, a njezin se glavni akter – Tito – najčešće karnevalizira, pa čak i kad je posrijedi odavanje počasti. Čini se da je stanovita karnevalizacija Titova lika i jugoslavenskog naslijeđa vodeća motivacija mnogih kulturno-turističkih manifestacija⁹, kojima je prvobitni cilj prvenstveno novčana eksploatacija. U tom je kontekstu Titov

⁸ Prema M. Eliade, koji je upravo u *povratku unazad* ili *povratku podrijetlu* prepoznao mehanizam isti i u arhaičnim (mitološkim) i u modernim (racionalnim) društvima.

⁹ Vidi tekst N. Škrbić - Alempijević u zborniku *O Titu kao mitu*.

lik u potpunosti izgubio nekadašnju ozbiljnost, pretvorivši se u najpogodniji element zajedničkog interkulturnog parodiranja.

Dok većina hrvatskih suvremenih pisaca piše realističnu prozu, tematizirajući u prvom redu svijet tajkuna, seljaštva i poslijeratnog duhovnog propadanja, čitava jedna generacija mladih neafirmiranih umjetnika ili tek anonimnih mladih ljudi ispisuje na stranicama virtualnog, internetskog svijeta zanimljivi književni mikro-svijet. Titova je internetska životnost u rasponu od *blogova*, foruma i čitavih portala iznimna. Na taj se način događa zanimljiva interkulturalna razmjena; ponovno se okupljaju mladi ljudi iz bivših jugoslavenskih država, isprovocirani spojem nostalgije za socijalističkim djetinjstvom i nesnalaženja u novonastalim suvremenim uvjetima života. Rezultat je rođenje nove republike – Titoslavije.

Ovakva Republika, koja je zaživjela iz virtualnog Sarajeva, odlikuje se ustavom, zastavom, grbom i svim ostalim elementima koje svaka autonomna država mora imati – uz jedan izuzetak – riječ je o potpuno slobodnoj državi maksimalne interkulturalne tolerancije i suživota koja nije fiksirana ni prostorom ni granicama¹⁰. Čini se da je upravo bezgranični virtualni prostor jedina mogućnost potpune interkulturalne razmjene i dijaloga bivših jugoslavenskih zajednica.

4. Tito: *glupan* ili *kralj*?

Karneval je veliko općenarodno doživljavanje svijeta, ustanovio je M. Bahtin govoreći o Rabelaisu i Rabelaisovoj epohi. Takav je karnevalski pogled na svijet objasnio rekavši da je ono oslobođeno straha te da u najvećoj mjeri približava svijet čovjeku. Suština karnevalskog shvaćanja leži u prevrtanju pravila, ustaljena poretka koji vlada svijetom. Na taj način *glupan* s lakoćom ovladava svim kraljevskim častima i postaje *kralj*. Karnevalska svijest s lakoćom preokreće uobičajeni raspored stvari; ono što je bilo pri vrhu pada na dno, muško načelo postaje žensko, glava mijenja mjesto sa stražnjicom. Zamjenjuju svoja mjesta čak i život i smrt. Istim će mehanizmom Tito u suvremenim pučkim veselicama i manifestacijama izgubiti počasno mjesto *kralja* i zauzeti mjesto *glupana*. L. Szilard napominje kako se karnevalska svijest „kolektivno nesvjesno čuva i neprekidno obnavlja, osobito u prijelomnim, kriznim razdobljima“ (1984: 51).

Bit karnevalske svijesti - što se također može primijeniti u karnevalizaciji Titova mita – čini obračun sa svime što je ozbiljno i službeno. Ako je cilj svake takve ozbiljnosti stanovita apsolutizacija, karnevalska će svijest, sasvim suprotno, težiti relativizaciji. Bahtin je za renesansnu književnost govorio da je u nju prodrlo tisućljeće neoficijelnog

¹⁰ Internetska adresa je www.titoslavija.com.

narodnog smijeha. *Leksikon YU mitologije* (i u ukoričenoj verziji i kao web portal) dao je prednost upravo neoficijelnoj, marginalnoj i anonimnoj narodskoj svijesti da se suoči sa službenom i ozbiljnom stvarnosti raspadnute Jugoslavije. Narodna je kultura nanjušila krizno razdoblje i odvrtila mu smijehom; tako je nastao *Tito- karneval*, odnosno *titokarnevalizacija*.

Leksikon YU mitologije je prvi srpsko-hrvatski interkulturni književni projekt iz 2004. god., u kojemu narodna svijest ponovno otkriva zajedničku prošlost. U njoj svoje mjesto pronalaze memorabilije poput *Fiće*, *Argo-juhe* ili *druga Tita*. «Kad kažem Tito mislim Jugoslavija», početak je natuknice o Josipu Brozu jednog anonimnog potpisnika iz *Leksikona*. Osim vlastitih sjećanja na Tita, najveći dio zauzima narodna kultura smijeha. Nemali broj novonastalih pjesama, viceva i grafita najčešće su tek ironijsko-satirične modulacije poznatih socijalističkih parola, krilatica i stihova posvećenih Titu¹¹. Tako je od nekadašnjih parola «Mi smo Titovi, Tito je naš», «Poslije Tita – Tito», Tito Partija – Omladina Akcija» ili stihova «Druže Tito mi ti se kunemo» nastala čitava lepeza starijih i onih najsvremenijih reinterpretacija, šaljivih, ironičnih, ali i pogrdnih krilatica i grafita:

«Tito je vaš, i vi ste Titovi, i ja vam nisam zato kriv»; «Poslije Tita – mito»; «Poslije Tita – potop»; «Josip Broz – dobar skroz»; «Ništa kontra Tita»; «Dok je bilo Tita, bilo je i dobrog šita»; «Bravar je bio bolji»; «Druže Tito, mi ti se koljemo» i dr.

Slično je i sa stihovnim repertoarom, ponajviše šaljivo-ironičnog karaktera:

1.

«Druže Tito, ti si krao,/al' si malo i nama dao,/Ovi danas krađu,/al' nam niš' ne dadu».

2.

«Drug Tito je bio svetli lik
Drug Tito je post'o spomenik
Drug Tito nije bio ljudski stvor

¹¹ Tekstovi su izabrani s različitih hrvatskih i srpskih internetskih stranica, foruma, blogova i sl. Dobar pregled viceva i pjesmica o Titu nudi internetska stranica *Leksikona YU mitologije*.

Drug Tito je im'o Beli Dvor

Drug Tito je bio dobar drug
I nije on napravio dug
Drug Tito je im'o Plavi Voz
Drug Tito se zove Josip Broz».

Od negativno intoniranih stihova najpoznatije su dvije varijante prvog stiha popularne pjesme «Drugarice, posadimo cvijeće kuda vojska druga Tita kreće», koje glase:

«Drugarice, počupajmo ruže,/nek' se Maršal po guzici struže!»

i druga:

«Drugarice, posadimo mine,/da se Maršal u visine vine».

Titov je lik ponajbolje iskorišten u suvremenim, najčešće političkim vicevima. Vic je forma koja dopušta, često čak i zahtjeva, grublju, izravniju i radikalniju komunikaciju s okolinom u kojoj nastaje i kojoj je namijenjen. Stoga ne čude tzv. «crni» vicevi o Titovoj smrti. Sudeći prema količini materijala, vicevi o Titu i drugim povijesno-političkim ličnostima čine zasebnu cjelinu. U spomenutim se vicevima uz Tita najčešće pojavljuju Stalin, Brežnev, Reagan, Kardelj, Milošević i Tuđman. Vicevi o Tuđmanu i Titu zauzimaju posebno mjesto u ex jugoslavenskoj stvarnosti.

1.

Sreli se Tito i Tuđman na onome svijetu.
Tuđman kaže Titu: "Zdravo diktatoru!"
A Tito odgovara: "Zdravo imitatoru!"

Ili:

2.

- Zašto Tuđman ima kriva usta?
- Spao je s Titove udice.

5. Zaključak: Novo hrvatsko «podzemlje»

Narodnu kulturu smijeha mlade internetske zajednice, koja književnim minimalizmom izražava vlastitu neozbiljnost, „nepodobnost“ i artističko *autsajderstvo*, valja promatrati kao svojevrsnu kulturu *podzemlja* (*underground* umjetnost). U zborniku eseja *Kultura laži* D. Ugrešić uspoređuje književnu stvarnost Jugoslavije i Sovjetskog Saveza te zaključuje kako u Jugoslaviji nikada nije postojala paralelna (zabranjena) književnost. Ona opravdava svoj zaključak tvrdnjom da Jugoslavija nije poznavala službenu, odnosno režimsku književnost i kulturu. Takav, pomalo ishitren zaključak D. Ugrešić, vrijedi samo ako opisujemo jugoslavenske prilike od 50-ih do 80-ih god. 20. st, kada se Tito u potpunosti odrekao staljinizma.

Titova politika i način upravljanja zemljom sve do 1948. god. bio je izrazito staljinistički. I. Banac u knjizi *Sa Staljinom protiv Tita* pokazuje kako je Tito gotovo u cijelosti oponašao Staljinov model, čak i na kulturno-umjetničkom planu. Najbolji je dokaz tome borba za slobodu umjetničkog stvaranja poznata je pod nazivom *Sukob na književnoj ljevici*, s Krležom na samom čelu¹². Mladu, alternativnu i neafirmiranu književnost malih formi, koja se u vlastitom minimalizmu itekako otvorila poetici Titova mita te ga je demistificirala šaljivo-ironijskim dosjetkama i preradama, možemo promatrati kao neku vrstu novog hrvatskog *podzemlja*.

Hrvatska alternativna književnost svoje je podzemlje pronašla u virtualnom svijetu Interneta, a vlastitu alternativnu poziciju u odnosu na ukoričenu (tzv. službenu) književnosti nije stekla ni ideološkom ni političkom opozicijom, već svojim marginalnim, rubnim i književno nepretencioznim statusom. Ne samo da je ova rubna grana književno-umjetničkog stvaranja upisala ponovo u Titov lik značenje mjesta ukrštanja *bratskih* zajednica, nego je dobar primjer interkulturene razmjene danas susjednih država.

Narodna kultura smijeha je u vlastitoj neoficijelnosti obnovila zaboravljeni, ratom potisnuti, interkulturalni dijalog. Iako skromnih, gdjekad i upitnih književno-umjetničkih vrijednosti, internetska je književnost malih formi obnovila multikulturalnu i interkulturalnu klimu. Upravo je ona, svojom

¹² Sukob je podrazumijevao dvije oprečne idejno-umjetničke linije; jedna se borila protiv utilitarizma u književnosti dok je druga zagovarala maksimalni političko-ideološki angažman. Sukob koji je začeo 30-ih god. 20. st., trajao je sve do 50-ih godina – upravo do trenutka kad je Tito napustio staljinistički model upravljanja. Do toga prijelomnog trenutka - nakon kojeg nastaje ono što i D. Ugrešić i mnogi drugi pamte kao internacionalnu i interkulturalnu Jugoslaviju – u ime socijalističkog realizma, nažalost, bilo je smaknutih književnika.

rubnom pozicijom prema ozbiljnoj, ukoričenoj hrvatskoj književnosti, obnovila kulturu smijeha, autoironije i autokarnevalizacije.

Literatura

- Andrić, I., Arsenijević, V., Matić, Đ. 2004. *Leksikon YU mitologije*, Beograd – Zagreb: Rende – Postscriptum.
- Bahtin, M. 1989. *O romanu*, Beograd: Nolit.
- Banac, I. 1990. *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Eliade, M. 2004. *Aspekti mita*, Zagreb: Demetra, Serija Aretej.
- Gilić, N. 2003. Kameni horizonti – model sorealističke prezentacije i hrvatska kultura pedesetih, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti: zbornik radova V. Krugovi i hrvatska književnost pedesetih godina prošlog stoljeća* (Ur. M. Tomasović; V. Glunčić–Bužančić), Split: Književni krug.
- Kim, Y.Y. 1991. *Intercultural communication competence: A systems-theoretic view*, u: *International and Intercultural Communication Annual*, Newbury Park, CA: Sage, str. 259-275.
- Lasić, S. 1993. *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krležu*, knjiga IV, Zagreb: Globus.
- Mataga, V. 1995. *Književna kritika i ideologija*, Zagreb: Školske novine.
- Mathiesen – Hjemdahl, K. 2006. *Slijedeći neke od Titovih putešestvija. Interpretacije transformacija, : O Titu kao mitu. Proslava Dana mladosti u Kumrovcu* (Ur. N. Škrbić-Alempijević i K. Mathiesen-Hjemdahl), Zagreb: FF press.
- Nora, P. 2006. *Između pamćenja i historije. Problematika mjesta*, u: *Kultura pamćenja i historija* (Prir. M. Brkljačić i S. Prlenda), Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
- Novačić, D. 2002. *SFRJ za ponavljače*, Beograd: .
- Pletenac, T. 2006. *Tito – naknadna biografija*, u: *O Titu kao mitu. Proslava Dana mladosti u Kumrovcu* (Ur. N. Škrbić-Alempijević i K. Mathiesen-Hjemdahl), Zagreb: FF press.
- Szilard, L. 1984. *Karnevalizacija*, u: *Pojmovnik ruske avangarde 1* (Ur. A Flaker i D. Ugrešić), Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, Zavod za znan. o književnost FF-a u Zagrebu.
- Solženicyn, A. 2003. *V krugu pervom*, Moskva: Drofa/Veče.
- Škrbić - Alempijević, N. 2006. „Mi smo folklor“. *Kumrovački pioniri i druge preobrazbe na proslavi Titova 112. rođendana*, u: *O Titu kao mitu. Proslava Dana mladosti u Kumrovcu* (ur. N. Škrbić-Alempijević i K. Mathiesen-Hjemdahl), Zagreb: FF press, s.
- Ugrešić, D. 1996. *Kultura laži*, Zagreb: Arkzin.
- Williams, R. 2006. *Analiza kulture*, u: *Politika teorije*. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija. (prir. Dean Duda), Zagreb: Disput.